

Mieczysław Szaciński

Autorzy i odbiorcy dóbr kultury współcześnie.: aspekty prawne

Palestra 58/3-4(663-664), 145-147

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Punkty widzenia

Mieczysław Szaciński

AUTORZY I ODBIORCY DÓBR KULTURY WSPÓŁCZEŚNIE. ASPEKTY PRAWNE

Projekt międzynarodowego traktatu ACTA o zwalczaniu handlu podróbkami i naruszaniu praw autorskich stał się przyczyną ostrych polemik i demonstracji publicznych. Stawiano zarzuty, że projekt traktuje dzieła kultury i wiedzy jak towar dostępny dla tego, kto go może kupić, a także iż interes producentów sprzętu umożliwiającego zwielokrotnienie, przekazywanie i odbiór utworów oraz interes pośredników między twórcami i odbiorcami dzieł kultury postawiony został ponad prawami konsumentów. Kolizje interesów między autorami oraz odbiorcami dóbr kultury nie są niczym nowym¹, ale ich intensywność związana jest z rozwojem techniki. Gdy twórczość chroniona prawem autorskim udostępniana była jedynie w formie publikacji spektakli, dzieł muzycznych i plastycznych, do czego w XIX wieku doszedł kinematograf, ciężar zainteresowania spoczywał na twórcach, a w szczególności na ich trudnej sytuacji materialnej w czasie I wojny światowej i bezpośrednio po jej zakończeniu. Sprzyjało to ekstensyfikacji pojęcia utworu stanowiącego przedmiot prawa autorskiego, wprowadzaniu szczególnych środków ochrony, przedłużaniu czasu trwania prawa autorskiego, a także zmniejszaniu wymagań co do wkładu twórczego.

Ograniczenie wymagań co do wkładu twórczego prowadziło do odejścia od koncepcji utworu wyrażającego osobowość twórcy do indywidualności dzieła, a także do jego – sformułowanej w doktrynie niemieckiej – jednorazowości statystycznej (*Statistische Einmaligkeit*).

Ta ewolucja znalazła swój wyraz w Polsce w orzecznictwie Sądu Najwyższego już na podstawie ustawy o prawie autorskim z 29 marca 1926 r. W orzeczeniu z 8 listopada 1932 r., II IK 1092/32 (Zb. Orz. z 1933 r., poz. 1) Sąd Najwyższy wyraził pogląd, że wszelkie dzieło piśmiennictwa: kolekcje afiszów lub ogłoszeń, kalendarze, katalogi, kolejowe rozkłady jazdy, książki kucharskie, formularze mogą być przedmiotem prawa autorskiego, jeżeli ich forma opracowania lub układ mają charakter samodzielny i indywidualny.

¹ H. Mortkowicz-Olczakowa, *Pod znakiem kłosa*, PIW 1962, s. 265.

Podobne stanowisko zajął Sąd Najwyższy w orzeczeniu z 23 czerwca 1936 r., I K 336/36 (niepubl.), uznając za przedmiot praw autorskich kalendarze, rozkłady jazdy, księgi adresowe o samoistnym układzie lub samodzielny opracowaniu. Kontynuacją tych poglądów były orzeczenia Sądu Najwyższego wydane na podstawie ustawy o prawie autorskim z 10 lipca 1952 r. i ustawy z 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych. W orzeczeniu z 31 marca 1953 r., II C 834/52 (niepubl.), Sąd Najwyższy stwierdził, że pod ochroną prawa autorskiego znajduje się również dzieło stworzone dla celów praktycznych, jeżeli przynajmniej pod względem formy wykazuje pewne elementy twórcze, choćby minimalne.

Z kolei wyrokiem z 25 stycznia 2006 r., I CK 281/05 (niepubl.), Sąd Najwyższy uznał, że utworem w rozumieniu art. 1 ustawy z 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych może być kompilacja wykorzystująca dane powszechnie dostępne, pod warunkiem że ich wybór, segregacja i sposób przedstawienia mają znamiona oryginalności.

Szerokie ujęcie przedmiotu prawa autorskiego stało się dominujące w ustawodawstwie, orzecznictwie i doktrynie.

W celu wyodrębnienia dzieł podlegających prawu autorskiemu uwzględnia się przede wszystkim cechy szczególne występujące w procesie twórczym, przynależność rodzajową utworów i zaspokajanie określonych potrzeb społecznych. Wypowiedzi doktryny kwestionujące zbyt szerokie ujęcie dzieł chronionych prawem autorskim miały przeważnie charakter sporadyczny. Zdaniem niektórych autorów na szczególną ochronę nie zasługują utwory niezawierające treści estetycznej, artystycznego kształtu, wewnętrznej wartości dzieła sztuki².

Dzieła podlegające prawu autorskiemu powinny spełniać funkcje kulturalne³ i zmieścić do pomnażania dorobku kultury i rozwoju społecznego⁴.

Na określenie przedmiotu prawa autorskiego przez przynależność rodzajową utworu i zaspokojenie określonych potrzeb społecznych wpływ ma stopień wymaganego wkładu twórczego. Jego minimalizacja nasuwa wątpliwości co do zasadności objęcia dzieł z nikłym wkładem szczególną ochroną prawa autorskiego. Odchodzenie od koncepcji *Kleine Münze* znalazło ustawowo swój wyraz w niektórych orzeczeniach sądowych krajów Unii Europejskiej, jak i USA, odmawiających ochrony prawem autorskim dzieł w postaci tabel i zestawień⁵.

Postęp w technice tworzenia dzieł, ich zwielokrotnianie, przekazywania i odbioru zwiększył możliwość szerokiego korzystania społecznego. Reakcją na występujące trudności stał się ruch na rzecz powszechnej dostępności prac naukowych oraz domaganie się ustalenia sfery twórczości nieodpłatnej.

Postulat umożliwienia korzystania społecznego z twórczości chronionej znajdował wyraz już w doktrynie dawniejszej. Gottlieb Planck w swoich wykładach na temat własności intelektualnej podkreślał, że „utwory umysłu powinny służyć całej ludzkości i dlatego prawo autorskie może być uznane, jeżeli pozwala na to dobro ogólne”⁶.

² B. Samson, *Die Topik im gewerblichen Rechtsschutz und Urheberrecht*, UFITA 1975, t. 74, s. 142.

³ C. Schraube, *Der Schutz der „Kleinen Münze“ im Urheberrecht*, UFITA 1971, t. 61, s. 143.

⁴ W. Machala, *Utwór. Przedmiot prawa autorskiego*, C.H. Beck, Warszawa 2013, s. 252.

⁵ Ch. Handig, *Durch freie kreative Entscheidungen zum europäischen urheberrechtlichen Werkbegriff*, GRUR. Int. 2012, nr 11, s. 977.

⁶ S. Meder, *Gottlieb Plancks Vorlesungen über „Immaterialgüterrecht“ und das „Geistige Eigentum“*, UFITA 2012, t. 1.

Także w doktrynie współczesnej zwraca się uwagę na potrzebę zapewnienia w przepisach równowagi między indywidualnymi interesami podmiotów uprawnionych z tytułu praw autorskich a interesami społecznymi⁷.

Problemy powyższe są także przedmiotem rozważań i zaleceń w prawie międzynarodowym i prawie Unii Europejskiej.

W dyrektywie 2001/29/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 22 maja 2001 r. sformułowany został w pkt 5 postulat dostosowania i uzupełnienia prawa w zakresie praw autorskich i pokrewnych w celu uwzględnienia takich realiów ekonomicznych, jak pojawienie się nowych form eksploatacji⁸.

W preambule traktatu Światowej Organizacji Własności Intelektualnej o prawie autorskim z 20 grudnia 1996 r. zamieszczono zalecenie utrzymania równowagi między prawami autorów i ogólnym interesem publicznym.

Dla odbiorców dóbr kultury nie bez znaczenia jest okres ochrony dzieł po śmierci autora. W krajach europejskich, gdy w pierwszej połowie XIX wieku dyskutowano nad przedłużeniem okresu ochrony dzieł zmarłego autora z lat 30 do 50, wypowiedane były poglądy negujące celowość tego przedłużenia. Podkreślano, że zainteresowanie utworami zmarłego autora, z wyjątkiem dzieł wybitnych, stopniowo zanika. Natomiast utrudniony pozostaje dostęp społeczny. Przedłużenie okresu ochrony prowadziłyby do uprzywilejowania dalszych krewnych, niezwiązanych emocjonalnie z autorem, a ponadto prawo autorskie nie powinno pełnić funkcji przyznanych opiece społecznej⁹.

Niektóre argumenty nadal zdają się być aktualne.

Zapewnienie szerokiego dostępu społecznego do dzieł chronionych prawem autorskim wymaga działań kompleksowych, znajdujących wyraz w ustawodawstwie, orzecznictwie i doktrynie.

Legislacyjnie dostęp do dóbr kultury może być realizowany przede wszystkim w przepisach o dozwolonym użytku publicznym i w licencjach ustawowych. Szczególne społeczne znaczenie ma umożliwienie korzystania z dzieł istotnych dla rozwoju wiedzy bez zgody podmiotu praw autorskich.

Tempo doskonalenia technik powstawania, przekazu i korzystania z utworów chronionych powoduje, że wskazane jest, aby ustawa o prawie autorskim zawierała stosowną delegację umożliwiającą wydawanie przepisów w określonym zakresie, adekwatnych do tych zmian, z pominięciem długotrwałego postępowania parlamentarnego.

⁷ E. Traple, *Komentarz do ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych*, Warszawa 1995, s. 177.

⁸ J. Barta, R. Markiewicz, *Prawo autorskie*, t. 2, Warszawa 2005, s. 482.

⁹ L. Gieseke, *Urheberrechtliche Schützfristen-Regelungen und Begründungen seit dem 19 Jahrhundert und kritische Betrachtung heute*, UFITA 2012, t. 1, *passim*.